

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
מינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות
אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

מלמדים זכות – הזכות לכבוד

בין כבוד האדם לכבוד התלמיד

מדריך למורה

ערך הכבוד, המאגד בתוכו הגנה על כלל זכויות האדם, הוא אחד מערכי היסוד של חברה דמוקרטית. הוא נתפס כערך מרכזי, הן במסורת היהודית והן במסגרת ערכי הדמוקרטיה בחברה הישראלית. נושא זה קיבל ביטוי ב"חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו". הדברים נכונים שבעתיים, כאשר מדובר בכבוד הילד/ה שכן הילדים הם, קבוצה פגיעה וחסרת כוח בחברה, ואכן ערך 'כבוד האדם' תופס מקום מרכזי באמנה הבינלאומית לזכויות הילד.

הגדרת 'כבוד האדם' איננה מוחלטת, אך ברור כי הערך כולל היבט פיזי (שמירה על חייו וגופו של האדם) והיבט אישי (לדוגמה: צנעת הפרט, שם טוב). מערך זה מבקש לדון בערך 'כבוד' בחייו של כל ילד/ה בבית הספר, ביחסים עם קבוצת השווים וביחסים עם הצוות החינוכי.

במסכת יבמות סב ע"ב נאמר, כי עשרים וארבע אלף תלמידיו של רבי עקיבא מתו בתקופה שבין פסח לשבועות, 'מפני שלא נהגו כבוד זה בזה': מהו 'כבוד' זה? מהי משמעותו? ואיזה זיקה יש לו לכבוד שבחיי התלמיד/ה? הואיל ו'יחסי כבוד' כוללים מטבעם מתח ומורכבות, ננסה, בהמשך המערך, לעמוד על טיבה של הזכות לכבוד וההדדיות הנדרשת ממנה, כאמור **במסכת אבות**: 'איזהו מכובד? המכבד את הבריות' (פרק ד' משנה א'). נדון בנושא הכבוד בבית ובבית הספר, ביחסים שבין מבוגרים לילדים הנמצאים תחת חסותם, ונברר את הגבולות הראויים להינתן לילד, לאופן הנהגת כללי המשמעת בבית הספר ולדרכי ענישה ולדרכי תגמול ראויות. נושא, היחס המכבד בבית הספר, בולט בחשיבותו בחוק זכויות התלמיד, וכך גם במערך זה הדגשנו את הנושא. לפיכך אנו מביאים מקורות מגוונים, אשר בוחנים את היבט הענישה ואת היבט הגבולות מזוויות שונות, שמטרתן ליצור בכיתה שיח עמוק ומקדם.

'מלמדים זכות' – סדרת מערכי שיעור, העוסקת בזכויות שונות מתוך האמנה לזכויות הילד ומיועדת לכיתות חטיבת הביניים. כל יחידת לימוד ערוכה בצורת גיליון של עיתון, אשר בעמודיו השונים מובאים היבטים שונים של הנושא המדובר. יש להציג בפני התלמידים את העיתון כחלק מהפעילות. למורים קיים 'מדריך למורה' הכולל הרחבות, הארות, פירושים והצעות שונות לפעילויות, לדיון ולדרכי לימוד מגוונות.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 0368896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

נושאים לשיעורים אפשריים ע"פ דפי העיתון:

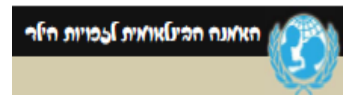
- חלק א – הזכות לכבוד – כבוד הילד וכבוד התלמיד
- חלק ב – 'מפני כבוד רבו' – כבוד המורה
- חלק ג – איזהו מכובד? כבוד התלמיד, כבוד האדם, כבוד המורה – יחסים התלויים זה בזה
- חלק ד – בין כבוד לבין הנהגת משמעת ודרכי ענישה

בכל דף עיתון מופיע נושא נפרד, העומד כמערך שיעור בפני עצמו. הנכם מוזמנים לבחור את נושאי הלימוד וסדרם לפי מידת התאמתם לכיתה והעדפתכם האישית.

כותבים: טובה בן ארי - מפקחת על זכויות התלמיד במשרד החינוך, ד"ר רבקה צפיר - מנהלת תוכנית "רוח יהודית", דניאל קנדלר - מנהל תוכן, טליה אפיק - גרוסמן, עתר פולק - גייבל, יוסי מיכל - מדרוך ארצי. עיצוב: רותי ענקי. תצלומים: ויקי שיתוף, פיקיוויקי.
כתובת האתר לזכויות התלמיד: www.education.gov.il/zchuyot

מקרא לפינות העיתון:

סעיפים מתוך האמנה הבינלאומית לזכויות הילד

(מתוך האתר לזכויות התלמיד במשרד החינוך)

מקור מרכזי מתוך ארון הספרים היהודי

מובאה מתוך המקורות

בפינה זו על התלמיד להביע את דעתו בקשר לדילמה העולה מתוך היחידה

בפינה זו על התלמיד לענות לשאלה שנשאלת על ידי תלמיד בן גילו בנושא.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

חלק א' : הזכות לכבוד - כבוד הילד/ה וכבוד התלמיד/ה

פתיחה: מה דעתך? סקר רחוב

פירמידת הכבוד

בקשו מהתלמידים להתבונן בפינה שבעיתון ולשבץ בפירמידה את הנושאים המעניקים לתלמידים, לדעתם, תחושה של כבוד בבית הספר.

הערה למורים: הדגישו כי בתהליך השיבוץ עליהם להתייחס למבנה הפירמידה; ככל שעולים לראש הפירמידה, החשיבות עולה בהתאם. ניתן לתת לכל תלמיד למלא את הפירמידה באופן אישי, ולאחר מכן לקיים דיון כיתתי על כך, בפיזור כרטיסיות ובציור פירמידה גדולה לכולם על הלוח.

- ביטוי עצמי
- ביטחון
- שייכות
- הצלחה בלימודים
- יחס אישי של המורה
- חברים
- כללי משמעת ברורים
- מקום ישיבה בכיתה
- חיזוקים חיוביים
- אוזן קשבת
- הפסקות מסודרות
- הנאה בבית הספר
- אחר: _____

עוררו דיון לאור התשובות השונות, והיעזרו בשאלות הבאות:

- האם, לדעתכם, יש הבדלים בין כבוד הילד ובין כבוד התלמיד? הסבירו.
- כיצד, על פי התשובות שעלו בכיתה, מתבטא כבוד התלמיד בבית הספר? הביאו דוגמאות.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- האם, לדעתכם, צריכה להיות הגדרה שונה לכבוד התלמיד ומשפחתו? (מוצע להתייחס לקיומו של 'חוק זכויות התלמיד' המתייחס לסעיפים מתוך אמנת זכויות הילד, בחיי הילד/ה כתלמיד/ה)
- על מי, לדעתכם, מוטלת האחריות לשמירה על כבוד התלמידים בבית הספר?

- הערה למורים:** מומלץ להשוות את תוכן הדברים לתיאוריית הצרכים של מאסלו ולשאול:
- מה מקנה תחושת כבוד ומוביל לאפשרות של מימוש עצמי אצל מאסלו? מהם ההבדלים ומה נקודות הדמיון בין התיאוריה של מאסלו לבין תפיסת כבוד התלמיד/ה כפי שעלתה בדיון?

הרחבה למורים: סולם הצרכים של מאסלו

אברהם מאסלו (1908 - 1970), פסיכולוג חברתי אמריקני נחשב לאחד התיאורטיקנים המרכזיים של הפסיכולוגיה ההומניסטית. מאסלו פיתח תיאוריה, הנקראת הגישה ההומניסטית. בגישה זו טוען מאסלו, שהאדם שואף להגשים את עצמו ובעצם לפתח את מה שנקרא ה"עצמי" שכולל את כל הרגשות, המחשבות

והתפיסות שלו בנוגע לעצמו ולסביבתו. מאסלו פיתח את תאוריית הצרכים שמניחה כי ישנן צרכים אוניברסאליים לכלל בני האדם, וכי כולנו מונעים ע"י אותם צרכים. על פי התיאוריה, הצרכים מאופיינים בהיררכיה, ואין אפשרות לדלג או "לעקוף" צורך מסוים כדי להגיע לזה שמעליו. במילים אחרות, לא ניתן לעבור לצורך מסוים מבלי לממש את הצורך שמתחתיו.

התיאוריה מתוארת כפירמידה, כאשר כל שלב בה מייצג צורך שונה:

- 1. צרכים פיסיולוגיים:** לדוגמא: מזון, שתייה, שינה ומין הן דוגמאות לצרכים הבסיסיים ביותר. אדם שמרגיש חסך בצרכים אלה לא יתעניין בנושאים אחרים, יתירה מזאת, הוא עלול לנקוט בפעולות אנטי חברתיות כדי להשיג צרכים אלה.
- 2. צרכי ביטחון:** הכוונה היא לצורך בתחושה של ביטחון בסיסי, ביטחון בקיום הפיסי והפסיכולוגי. מימוש של צורך זה בא לידי ביטוי בקורת גג, סביבה בטוחה ומוגנת, יציבות יחסית בחיים. חסך בצורך בביטחון עלול אף הוא להביא למעשים אנטי חברתיים או

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

להתנהגות בהתאם לערכים, שהאדם אינו מאמין בהם בדרך כלל. למשל, בזמן סכנה פיסית אנשים יכולים להילחם זה בזה.

- 3. צרכי אהבה ושייכות:** צורך זה מתבטא בחיפוש אחר קשר קרוב, קשר שיעניק לאדם תחושה של שייכות ואהבה. מדובר כאן על קבלה של אהבה מהסביבה ולא על הענקתה של אהבה, שהיא שייכות למניעים הגבוהים יותר. אדם שלא מרגיש שייך ואהוב, יחוש מתח ותסכול ויתקשה להגשים צרכים גבוהים יותר בהיררכיה.
- 4. צרכי הערכה:** הערכה מצד הזולת בצורה של כבוד, שבחים, מעמד. הערכה זאת ניתנת על הישגים של האדם וחיוניות לגיבושה של הערכה עצמית חיובית.
- 5. צרכי הגשמה עצמית:** צרכים אלה מהווים את הרמה הגבוהה ביותר בהיררכיה של הצרכים. כל ארבע הרמות הקודמות הן צרכים של חסך ומתבטאים בכך שהאדם מקבל משאבים מן הסביבה. בהגשמה עצמית האדם יוצר, מעניק מיכולותיו לסביבה. הגשמה עצמית יכולה להתבטא למשל, בתחום הקוגניטיבי (כמו הצורך לדעת, להבין, לחקור, לגלות) ובתחום האמנותי (לחיות חוויות אמנותיות ואסתטיות).

ראו הרחבה:

http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%AA%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%99%D7%AA_%D7%94%D7%A6%D7%A8%D7%9B%D7%99%D7%9D

משימה:

המילה 'כבוד' מופיעה באמנת זכויות הילד של האו"ם 12 פעמים, ובכך מעידה על חשיבות ערך זה במימוש זכויות האדם בכלל וזכויות הילד בפרט. כדי להמחיש נקודה זו בצעו עם התלמידים את המשימה הבאה:

א. הפנו את התלמידים לנוסח המלא של אמנת זכויות הילד של האו"ם, בקישור הבא:

<http://cms.education.gov.il/educationcms/units/zchuyot/chukimveamanot/amanot/amnaoom.htm>

לחילופין, הציגו להם את הנוסח השלם של האמנה הכתובה בשפה ידידותית לילדים. בקשו מהם לבדוק כמה פעמים מופיעה המילה 'כבוד', במסמך זה.

ב. ציינו את המילים לפי סדר הופעתן והקשרים בהם הן מופיעות, תוך רישום הסעיפים.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 0368896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

עוררו דיון באמצעות השאלות הבאות:

- מה מעידה החזרה הרבה על המילה "כבוד"? מי אחראי להעניק כבוד בכל אחד מהסעיפים?
- באילו הקשרים מופיע ערך זה? פרטו.
- הביאו דוגמאות למצבים בהם, לדעתכם, עלולה להיות פגיעה בערך זה. כיצד ניתן להסביר ולהתמודד עם פגיעות אלו?
- המילה "חופש" היא היחידה המופיעה יותר מ"כבוד" (17 פעמים). מה, לדעתכם, משמעות הדבר? האם יש קשר בין חופש וכבוד?

קראו עם התלמידים מתוך אמנת זכויות הילד: סעיף 29

המדינות החברות מסכימות כי חינוך הילד יכוון:

- לפיתוח אישיות הילד, כישרונותיו ויכולתו הגופנית עד למיצויים המלא.
- לפיתוח יחס **כבוד** לזכויות האדם ולחירויות היסוד, ולעקרונות הגלומים במגילת האומות המאוחדות.
- לפיתוח יחס **כבוד** להורי הילד, לזהותו התרבותית, ללשונו וכן לערכיה הלאומיים של הארץ בה מתגורר הילד, לארץ מוצאו ולתרבויות שונות מתרבותו הוא.
- להכנת הילד לחיי אחריות בחברה חופשית ברוח הבנה, שלום, סובלנות, שוויון המינים וידידות בין כל העמים, קבוצות אתניות, לאומיות ודתיות, ואנשים שהם מילידי המקום המקוריים.
- לפתח יחס **כבוד** לסביבה הטבעית.

סעיף 29

- באילו תחומים באה לידי ביטוי הגשמת ערך הכבוד? מדוע לדעתכם?
- כלפי מי צריך להיות מופנה הכבוד? פרטו.
- "לפתח יחס כבוד לסביבה הטבעית" – למה לדעתכם הכוונה? מה כוללת ה'סביבה הטבעית'?

שימו לב למספר נקודות מתוך האמנה:

- ✓ חינוך הילד הוא שמכוון אותו ליישום ערך הכבוד כלפי עצמו וכלפי אחרים.
- ✓ ערך כבוד הילד מתבטא גם בכבוד האדם ובכבוד הוריו.
- ✓ התפיסה החינוכית: מי שמקבל כבוד – משיב כבוד.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

קראו עם התלמידים את הסעיף הבא מתוך חוק זכויות התלמיד:

חוק זה מטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק ... ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך.

(חוק זכויות התלמיד, סעיף 1)

סעיף זה הוא הסעיף הפותח של חוק זכויות התלמיד. המילה 'כבוד' מופיעה בו מספר פעמים ובהקשרים שונים.

- מהם ההקשרים? מהו המסר המשתמע מכך שהמילה כבוד מופיעה כבר בסעיף הפתיחה?
- מנו מספר דרכים מעשיות בהן ניתן, לדעתכם, לעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי ולממש ערך זה בבתי ספר.

הערה למורים: מומלץ לקרוא את "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו", ולבחון כיצד הוא מתייחס לערך הכבוד לאור הדיון שלעיל: http://www.nevo.co.il/law/html/law01/184_001.htm

"ילדים לא רק יהיו, אלא הם בני אדם, ועל כן זכאים לכבוד" (יאנוש קורצ'אק)

קראו עם התלמידים את האמירה של יאנוש קורצ'אק, המופיעה גם בדף העיתון המעוצב:

"ילדים לא רק יהיו אלא הם בני אדם, ולכן זכאים לכבוד"

דונו באמירה זו, לאור השאלות הבאות:

- על פי חשיבתו של יאנוש קורצ'אק, מה התפיסה הרווחת הקיימת במציאות תקופתו ולמה היא מובילה? (קורצ'אק מבקר את התפיסה הרווחת בהתייחס לחברה בה חי).
- האם, לדעתכם, תפיסה זו כלפי ילדים קיימת גם היום? פרטו.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- כיצד, לדעתכם, יש לבטא את הכבוד לו זכאים הילדים ? פרטו והביאו דוגמאות.
- אל מי מופנית הקריאה, לדעתכם? (האם למבוגרים או לילדים? האם להורים או לאנשי חינוך?)

הרחבה - ספרו לתלמידים :

יאנוש קורצ'אק (1878-1942) הוא שם העט של הנריק גולדשמיט, סופר, רופא ומחנך יהודי-פולני. נתינת כבוד לילדים עמדה במרכז משנתו החינוכית של יאנוש קורצ'אק, והוא יישם אותה בדרכים מגוונות בבית היתומים אותו ניהל. אחד היישומים הללו כלל הקמת "בית משפט של ילדים". כל ילד, שחש שנעשה לו עוול (מצד כל אדם - מנהל, מורה או חבר), יכול לטעון בו את טענתו. מדי שבוע בשבוע נבחרו על ידי הילדים 5 שופטים, שלא נתבעו לדין באותו זמן ואליהם נלווה מחנך בתפקיד מזכיר, ללא זכות הצבעה.

שלמה נאדל היה בן 7 כשנכנס (בשנת 1927) לבית היתומים של יאנוש קורצ'אק. הוא עזב את המקום כשהיה בן 14. שלמה מספר על בית המשפט של בית היתומים :

"קורצ'אק בנה לנו "רפובליקה" של ילדים, למען ילדים. בבית המשפט של בית היתומים מונו לשופטים שלושה ילדים. בכל שבוע היו השופטים מתחלפים, והתנאי להיות שופט היה שלא קיבלת תלונה כל השבוע. בית המשפט פעל בכל שבת, לכל משפט היה פרוטוקול, ואפשר היה לערער על פסקי דין. על פי רוב התלונות היו מוגשות על ידי תלמידים כלפי ילדים אחרים, ואולם היו מקרים של תלונות גם כלפי מבוגרים.

שאלות לדיון :

- מהו "בית משפט לילדים" וכיצד הוא מתנהל?
- מהם היתרונות ומהם החסרונות, לדעתכם, בבית משפט כזה?
- במה "בית משפט לילדים" מחייב את הילדים? במה הוא מחייב את המבוגרים?
- האם, לדעתכם, "בית משפט לילדים" שומר על כבודם של הילדים? נמקו כיצד.
- האם לדעתכם בית משפט כזה יכול להתקיים גם בבית ספר? נמקו.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד : * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד : 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- מה אחריותו של הילד, בבית היתומים של קורצ'אק, בשמירה על כבוד שאר הילדים?
- מה אחריות ומחויבות המבוגרים, בשמירה על כבודם של ילדים? הביאו דוגמאות.

משימת סיכום: שפטו בעצמכם!

הנחו את התלמידים ליצור "בית משפט של ילדים" בכיתה ולענות כיצד היו הם מכריעים במקרים הבאים, תוך כדי העלאת טיעונים של שני הצדדים:

- ילד מהכיתה דיבר עם המחנך על חברו שלאחרונה נראה מוטרד, וזה שמע את דבריו וחש שחברו מעל באמונו.
- שתי תלמידות רבו ביניהן ומאז הן לא מדברות. כל אחד טוענת לאשמת השנייה.
- תלמיד מפריע להתנהלות השיעורים לעיתים קרובות. להגנתו הוא טוען כי הוא משתדל אך קשה לו להתרכז.
- ילד מרגיש פגוע עקב העובדה שלא שותף במשחק כדורגל. חבריו טוענים, ש"זה לא אישי", ושהוא פשוט לא מספיק טוב במשחק.

שאלה לסיכום:

האם ההכרעה בכל אחד מהמקרים מבטאת התייחסות מכבדת לצדדים המעורבים?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

חלק ב': 'מפני כבוד רבו' – כבוד המורה

מטרת חלק זה היא לדון ביחסים שבין מורה לתלמידו, תוך כדי בירור היסודות השונים המרכיבים מערכת יחסים זו. מחד גיסא, ישנן מחוות כבוד חיצוניות שונות, המקנות כבוד למורה (קיימה, פניה בכינוי 'המורה', חדרי מורים, דרכי שיח ועוד) ומאידיך גיסא, אין ספק, כי המרכיבים החיצוניים יוצרים מרחק (= "דיסטנס"), היררכיה, ולעיתים אף יראה, אך אין בהם די כדי ליצור את יחס ההערכה וההוקרה מצד התלמידים, את הכבוד הפנימי, שהוא פרי יחס אנושי ואישי. המקורות המובאים בעיתון הם הזמנה לדיון בנושא זה של כבוד – 'בין פנים לחוץ' ולבירור סוגיות מחיי היום-יום הנוגעות בנושא זה.

הערה למורים: בוודאי שבתפילת יום הכיפורים מופיעה השורה 'על חטא שחטאנו לפניך בזלזול מורים והורים'. מערך זה מתמקד אמנם בכבוד הילד וכבוד התלמיד ובחלק ג' אף עוסק במקרים של פגיעה בכבוד הילד על ידי מורה, אך אין ספק כי נדרש גם יחס מכבד של הילד כלפי המבוגר כדי ליצור מערכת יחסים, המושתתת על כבוד לזולת (בין אם מבוגר/ת או צעיר/ה), וחשוב להגדיר את אחריותו של התלמיד בנושא זה.

פתיחה:

הפנו את התלמידים אל 'פינת האקטואליה' ושאלו לדעתם בנושא זה:

המלצה: התלמידים יעמדו כשהמורה נכנס לכיתה

משרד החינוך ימליץ לבתי הספר ברחבי הארץ להורות לתלמידים לעמוד בתחילת השיעור, כשהמורה נכנס לכיתה. אין מדובר בהנחיה מחייבת, אלא בהמלצה בלבד.

עוררו דיון, לאור תשובות התלמידים:

- מה, לדעתכם, נועדה הצעה זו להשיג?
- האם קיימה בפני אדם, מבטאת בהכרח, לדעתכם, יחס של כבוד? הסבירו ותנו דוגמאות.
- האם יש להפוך הצעה זו למחייבת או להשאיר אותה בגדר המלצה?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- בעבר היה נהוג במקומות רבים, לקום לפני מורה כמחוות כבוד. מדוע, לדעתכם, מנהג זה אינו רווח כבעבר?

הערה למורים: כפתיח מתודי, ניתן להיכנס לכיתה ולהודיע לתלמידים שעל פי החלטת בית הספר ההנחיות החדשות הן כדלקמן:

1. על התלמידים לעמוד כאשר המורה נכנס לכיתה.
  2. על התלמידים נאסר לקרוא למורה בשמו.
- לאור תגובותיהם עוררו דיון באמצעות השאלות לעיל.

א. קראו עם התלמידים את המקור הבא:

כל תלמיד חכמים--מצוה להדרו [=לכבדו], ואף על פי שאינו רבו [וקל וחומר ברבו].
שנאמר "מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן" (ויקרא יט, לב), [שיבה במשמעות זה שקנה חכמה.]
ומאימתי חייבין לעמוד מפני החכם? משיקרב ממנו בארבע אמות, עד שיעבור מנגד פניו [=מולו].
(משנה תורה לרמב"ם, הלכות תלמוד תורה הלכה ו)

שאלות הבנה:

- בפני מי יש לקום, על פי מקור זה ומדוע? (שימו לב שבמקור זה יש לקום לפני כל "תלמיד חכמים", אפילו אם אינו רבו של העומד. מתוך כך אנו מבינים שקל וחומר אם מדובר ברבו. עמידה זאת מביעה יחס של כבוד).
  - כיצד מפרש הרמב"ם את המושג 'שיבה' ומדוע?
  - באיזה מקור במקרא מעוגנת הלכה זו? (הפסוק "מפני שיבה תקום – והדרת פני זקן". מהשוואה בין "תקום" ו"הדרת" אנו מבינים שקימה משמעה נתינת כבוד (הדר)).
  - מתי חייבים לעמוד מפני החכם? (משיתקרב אליו מרחק 4 אמות, או שיעבור מולו.
- ארבע אמות** – 'אמה' היא אמת מידה שמשמעותה 2 מטרים בקירוב). מדוע, לדעתכם, נקבע מרחק זה, כמרחק שבו חייבים לעמוד מפני החכם?

שאלות לדיון:

- כלפי מי מופנית הלכה זאת? האם כלפי כל אדם? האם כלפי תלמידים?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- האם השאלה מיהו אותו תלמיד חכם משנה את ההלכה שיש לקום לפניו? (מה אם ידוע שאותו איש הוא חוטא? האם גם אז צריך לקום לפניו?)
- מדוע, לדעתכם, נבחרה קימה כביטוי לכבוד?
- הביאו דוגמאות נוספות המבטאות הפגנת כבוד באמצעות קימה. במה הן דומות ובמה הן שונות זו מזו? (קימה בפני שופט או בפני רב, קימה בפני זקן באוטובוס, קימה בפני שחקנים בסיום הצגה וכדומה).

הערה למורים: התייחסו לתמונות המשובצות בדף העיתון: הצדעה של חיילת בצבא, כריעת ברך בפני נסיכה, מחיאות כפיים של קהל, קידה לפני אדם חשוב, קבלת מדליית זהב בניצחון. **שאלו את התלמידים:**

- איזו תמונה מביעה כבוד בעיניכם?
- מהם לדעתכם התנאים והסיבות לנתינת כבוד? (לדוגמא - תלמיד חכם: השכלה שרכש, זקן: גיל וחוכמת חיים. רב: בעצם העובדה שהוא מלמד אותך, הישג, מעמד וכדומה)
- מה דעתכם על מדדים אלו?
- נאמר בשולחן ערוך שיש חובה לקום לפני הרב "אפילו מאה פעמים ביום". מה דעתכם על כך?
- במה דומה ובמה שונה הלכה זאת, מההצעה שהוצעה במשרד החינוך? (הוראה מחייבת מול המלצה בלבד, כל תלמיד חכם מול המורה בלבד, קימה בפני המורה בכל מקום מול קימה רק בתחומי הכיתה).

אפשרות ב':

קראו עם התלמידים את המקור הבא:

אסור לתלמיד לקרות לרבו בשמו, בין בפניו בין שלא בפניו. ולא עוד אלא אפילו במותו אסור. אבל שלא בפניו ובמותו – מותר לומר "רבי פלוני". ובפניו גם זה אסור, אלא אומר לו סתם "רבי."

שולחן ערוך, סימן רמב סעיף לז

- מה נאסר על התלמיד ומדוע? מה דעתכם על כך?
- כיצד צריך התלמיד לכנות את רבו?
- האם לדעתכם קריאה בשם מורידה מכבודו של המורה? (הקשו על התלמידים ושאלו בקשר לקריאה בשמו הפרטי של הורה או שופט).

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- מהם היתרונות ומהם החסרונות בקריאה למורה בשמו הפרטי?
- בעבר היה נהוג לקרוא למורים בשם התואר "המורה". מדוע, לדעתכם, מנהג זה אינו רווח כבעבר? (יש מקומות בהם אף פונים למורה או לרב בגוף שלישי ולא בפניה ישירה בגוף ראשון. מה דעתכם על כך?)

העשרה למורים: ד"ר אורית קמיר (ילידת 1961) היא חוקרת ומרצה למשפט, מגדר ותרבות ופעילה פמיניסטית. במחקרה היא מבחינה בין מספר סוגי כבוד, כגון: **כבוד סגולי** - הזכות לצלם אנוש, מבלי לספוג השפלה, איומים, רעב ועינויים. זהו הכבוד הבסיסי ביותר ואליו מתייחס "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו". **הדרת כבוד** - כבוד היררכי, מעמדי, אשר מקנה לאדם סטטוס ועליונות חברתית ביחס לסובבים אותו. **כבוד המחייה** - מכלול התכונות, הכישורים, היכולות והצרכים האנושיים המייחד כל אדם. האפשרות למימוש עצמי מיטבי.

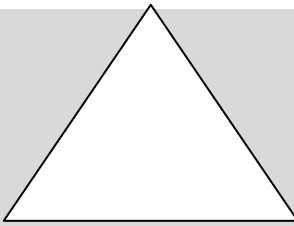
<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=16935>

- איזה סוג של כבוד אמור להינתן למורים לדעתכם?

חלק ג': איזהו מכובד?

כבוד התלמיד/ה, כבוד האדם, כבוד המורה: יחסים התלויים זה בזה

קראו עם התלמידים את המשנה הבאה מפרקי אבות:

(מסכת אבות פרק ד', משנה י"ב)

רבי אלעזר בן שמוע אומר:

הי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך,

וכבוד חברך כמורא רבך,

ומורא רבך כמורא שמים:

העשרה למורים: רבי אלעזר בן שמוע

תנא מאמצע המאה השנייה לספירה ותלמידו המובהק של רבי עקיבא. כונה בגמרא "המאושר בחכמים" והתאפיין בנדיבות, רגישות וטוב לב. על פי מסורת חז"ל - לאחר שמתו במגיפה 24 אלף

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 0368896889 * פקס. 0368896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

תלמידיו של רבי עקיבא (שעל פי התלמוד מתו 'מפני שלא נהגו כבוד זה בזה') היה רבי אלעזר בן שמוע אחד מחמשת תלמידיו שהפיצו את התורה מחדש. לאור זאת, מעניין לראות את פירושו למושג 'כבוד'. רבי אלעזר היה פעיל לאחר חורבן בית המקדש, בתקופת המתיחות בין רומא לישראל, שהגיעה לשיאה בימי מרד בר כוכבא. לאחר שגזרה מלכות רומי שלא ללמוד וללמד תורה, הפר רבי אלעזר את הצו ונגזרה עליו מיתה אכזרית, כאחד מעשרת הרוגי מלכות.

למדו את המשנה חלק אחר חלק, והיעזרו בשאלות הבאות:

"יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך"

- אל מי מופנית אמירה זו? נסחו אותה במילים שלכם (האמירה הראשונה במשנה זו מופנית אל המורה בקריאה לדאוג לשמירת כבודו של התלמיד).
- אילו התנהגויות מעניקות כבוד לתלמיד? פרטו.
- אילו התנהגויות מעניקות, לדעתכם, כבוד למורה? פרטו.
- "כשלך" - האם מורה יכול לכבד את התלמיד/ה כפי שהוא מכבד את עצמו? כיצד?
- כיצד יש להתנהג לתלמיד/ה, לפי אמירה זו? מה דעתכם על כך? פרטו.

"וכבוד חברך כמורא רבך"

- למי מופנית אמירה זו? האם הפניה זו זהה להפניה שבאמירה הקודמת? (הערה למורים: שימו לב כי אמירה זו היא אמירה כללית המופנית אל כל אדם, מורה ותלמיד גם יחד, ומחייבת אותם להתייחס בכבוד אל החבר. עם זאת מעניינת ההשוואה בין כבוד החבר למורא הרב).
- כיצד, לדעתכם, יש להתנהג כלפי חבר/ה, על פי אמירה זו? מה דעתכם על כך?
- באמירה זו ישנה הקבלה בין **כבוד למורא**. במה דומים ובמה שונים מושגים אלו?

"ומורא רבך כמורא שמיים"

- אל מי מופנית אמירה זו? (אל התלמיד)
- כיצד יש לנהוג ברב [או במורה] על פי אמירה זו? מה דעתכם על כך?
- האם יש לכבד את הרב, על פי אמירה זו? נמקו.
- "כמורא שמיים" – מדוע לדעתכם נוקטת המשנה במונח זה?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

אפשרות מתודית:

לאחר שניתחתם עם התלמידים את שלושת האמירות כפי שהן מופיעות במשנה, מלאו עם התלמידים את הטבלה הבאה:

כיצד יש להתנהג, על פי אמירה זו?	כלפי מי צריך ליישם אמירה זו?	למי מופנית אמירה זו?	
לתת לתלמיד יחס של כבוד, כמו שאני מכבד את עצמי	כלפי התלמידים	אל הרב / המורה	יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך
לתת לחבר יחס של כבוד, כמו היראה שאני חש אל הרב / המורה	כלפי החברים	אל כל אדם	וכבוד חברך כמורא רבך
לתת לרב / למורה יחס של יראה כמו היראה שאני חש כלפי שמים	כלפי הרב / מורה	אל התלמיד	ומורא רבך כמורא שמיים

שאלות לדיון:

- במשנה ישנה הדרגתיות: מכבוד התלמיד אל כבוד החבר, אל יראת הרב והמורה ולבסוף, ליראת השמיים. מדוע, לדעתכם?
- האם הייתם מקיימים מדרג אחר? פרטו והסבירו.
- מדוע, לדעתכם, ישנו חיבור בין התלמיד למורה, בסוגיית הכבוד? נמקו.
- במקרה של התנגשות בין כבוד המורה לכבוד התלמיד – האם המשנה מכריעה, לדעתכם, מה לעשות? האם מהמדרג אנו צריכים להבין סדר היררכיה של חשיבות?

העשרה למורה: בין מורא (יראה) לכבוד

ההקבלה בין מורא לכבוד קיימת כבר בציוויים המקראיים לירוא ולכבד את ההורים, שהרי נאמר מחד: "איש אמו ואביו תיראו" ואת שבתותי תשמרו, אני ה' אלוהיכם" (ויקרא יט, ג), ומאידך נאמר בעשרת הדיברות "כבד את אביך ואת אמך..." (דברים ה' ט"ז). חז"ל עסקו אף הם בהבחנות ובהבדלים בין יראה לכבוד.

שאלו:

- האם, לדעתכם, יש קשר בין כבוד ובין יראת כבוד? נמקו.
- האם, לדעתכם, יש הבדל בין כבוד ובין יראת כבוד? נמקו.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

מהי משמעות יראת הכבוד [באיזה הקשר? אנושי? דתי?], וכיצד לדעתכם היא יכולה לבוא לידי ביטוי? נמקו.

הכל משום השום – קראו עם התלמידים את הסיפור הבא (המופיע בדף העיתון):

כי היה יושב רבי [יהודה הנשיא] והיה דורש, והריח ריח שום.
אמר [רבי יהודה הנשיא לתלמידיו]: מי שאכל שום – יצא!
עמד רבי חייא ויצא.
עמדו כולך [שאר התלמידים] ויצאו [אף הם].
בשחר [=בבוקר] מצאו רבי שמעון בנו של רבי את רבי חייא.
אמר לו: אתה הוא שציערת לאבא?
אמר לו [רבי חייא]: חס ושלום, לא תהא כזאת בישראל. [אלא כדי שלא להלבין את פניו של אוכל השום יצאתי כדי שיצאו כולם ולא יבינו מיהו].
מתורגם מתוך התלמוד בבלי, מסכת סנהדרין דף י"א, ע"ב

שאלות הבנה:

- מה אמר רבי לתלמידיו ומדוע? מה דעתכם על אמירה זו?
- כיצד הגיב רבי חייא לאמירתו של רבי ומדוע? מה דעתכם על תגובה זו?
- כיצד הגיבו שאר התלמידים לאמירה של רבי? מה עשו לאחר שיצא רבי חייא?
- אתה הוא שציערת את אבא? – למה הכוונה לדעתכם? (האם רבי חייא ציער את רבי משום שחשבו שריח השום נדף ממנו או שמא בשל העובדה, כי לאור יציאתו, יצאו שאר התלמידים והדבר בייש את רבי?)
- כיצד הסביר רבי חייא את תגובתו?

שאלות לדיון:

- כיצד, לדעתכם, חש אותו תלמיד שאכל את השום בשעת מעשה? פרטו.
- אילו שיקולים, לדעתכם, עמדו לנגד רבי חייא לאור תגובתו?
- כבודו של מי נפגע, על פי סיפור זה? נמקו. (הערה למורים: שימו לב שבסיפור זה העדיפו רבי חייא והתלמידים לפגוע בכבודו של המורה, מאשר לפגוע בכבודו של התלמיד שאכל את השום. הקשו על התלמידים ושאלו מה דעתם כל כך)

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 0368896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- מה, לדעתכם, אירע בבוקר שלמחרת אותו אירוע? מה היה צריך לקרות בעיניכם? המשיכו את הסיפור במילים שלכם.
- הביאו מקרים נוספים בהם נתקלתם, בהם התנגש כבוד התלמיד עם כבוד המורה, וספרו אילו שיקולים עמדו בדרך להכרעה.

רבי יהודה הנשיא - ידוע גם בכינוי 'רבי', תנא בדור החמישי, נשיא הסנהדרין ועורך המשנה, נצר למשפחת הלל הזקן וחותם תקופת התנאים. לפי מסורת חז"ל, רבי יהודה הנשיא נולד בתקופת גזירות השמד של אדריאנוס לאחר מרד בר כוכבא, בין השנים 135 ל 137 לספירה. הוא נפטר במחצית הראשונה של המאה ה-3.

רבי שמעון בן רבי - בנו הצעיר ותלמידו של רבי היה ידידו של רבי חייא, שותפו במסחר ובר פלוגתא שלו בהלכה.

רבי חייא - בן המאה השנייה, בדור המעבר בין התנאים לאמוראים. נולד בבבל ועלה ארצה כדי ללמוד מפי רבי יהודה הנשיא. חי בטבריה והפך לאחד מחשובי תלמידיו של רבי ומקורבו. רבי יהודה הנשיא ורבי חייא העריכו מאד זה את זה ורבי אף נעזר בו רבות לכתובת המשנה.

הערה למורים: בחלק זה מושם הדגש על התנהגות המבוגר ו/או המורה כלפי התלמיד, לאור העובדה שלמבוגרים אחריות משמעותית לשמירת כבוד הילד והתלמיד. עם זאת, חשוב להביא את הדברים בהקשרם ובזיקה לשאר חלקי המערך, בהם מודגשת אחריותו של התלמיד עצמו לשמירה על כבוד מוריו ועל כבוד שאר התלמידים.

למרות הדוגמא הקיצונית שמציב סיפור זה על השום ועל יחסי מורה-תלמיד, עולה כאן סוגיה אנושית מהותית: במערכות יחסים בין בני אדם ייתכנו גם טעויות או פגיעות שרירותיות. לאחר דיון בשאלה, חשוב לחדד את הדיון, מה נחשב כחצייה של הגבולות הלגיטימיים למימוש הזכות לכבוד ומה נמצא בתחום האפור? במסגרת דיון זה כדאי לקדם תהליך מאחה, שאמור לתקן את מערכת היחסים, ולשאול: מה קורה בבוקר שלמחרת האירוע? כיצד יכול מורה להתנצל בפני תלמידו, ללמוד מהם בבחינת "מכל תלמידי השכלתי", וליצור מחדש מערכת של יחסי כבוד הדדיים?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

קראו כסיכום את המקור הבא (המצוי בדף העיתון):

כשם שהתלמידים חייבים בכבוד הרב, כך הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרבן. כך אמרו חכמים: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך".

(רמב"ם, הלכות תלמוד תורה, הלכה י"ב)

- במה חייבים התלמידים, על פי מקור זה?
- במה חייב הרב [או המורה] על פי מקור זה?
- כיצד על הרב (או המורה) לכבד את תלמידיו, על פי הקטע? הביאו דוגמאות נוספות.
- מדוע לדעתכם, לא מותנה כבוד לתלמיד בנתינת כבוד למורה?
- מה, לדעתכם, יש לעשות במקרה של התנגשות בין זכויות? מי יכריע ועל פי מה? כבוד המורה או כבוד התלמיד? נמקו.

פינת מה לעשו"ת?

רותי שואלת:

"חביב עליך כשלך...!"

יש בכיתה ילד שצוחקים עליו. בכל שיעור מעבירים פתק עם ציור שלו או עם בדיחה פוגעת שקשורה אליו. הוא לא יודע מזה בכלל, אבל אני מרגישה עם זה מאד לא בנוח. מה לעשות?

הערה למורים: כאן יש לקיים דיון על הזכות של ילד שישמרו על כבודו ולא ישפילו ויפגעו בו וכן על דרכי תגובה ראויות. (סעיף 19 באמנה לזכויות הילד).
לא ניתן להסתפק בהתעלמות או אי-שיתוף פעולה עם הפגיעה בכבוד אלא מתבקשת פעולה אקטיבית של מניעה שאף אם איננה נעשית בשיח ישיר עם הפוגע, תוכל להיעשות על ידי יידוע ושיתוף של גורם מקצועי בדבר כגון מורה/הורה/מחנך/יועץ.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים ותוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

"מורה – זלדה נהגה בי בכבוד"

קראו עם התלמידים את הקטע מתוך הספר "סיפור על אהבה וחושך" מאת עמוס עוז, המופיע ב'פינת הספרות' שבעיתון:

"כל מה שדיברה מורה-זלדה היה מושך לב וקצת לא צפוי... אם ביטאת בכיתה רעיון שמצא חן בעיניה, הייתה מורה-זלדה מצביעה עליך ואומרת חרש: 'תסתכלו נא כולכם, הנה יש כאן ילד שטוף-אור'.

...אם אמרת בכיתה שרצונך לספר משהו לכולם, ואפילו באמצע עניין אחר, מיד הייתה מורה-זלדה מגביהה אותך ומושיבה על שולחנה שלה, שולחן המורה, בעוד היא מתיישבת במקומך על הספסל הקטן... על תנאי שתספר דברי טעם או תטען טענה מעניינת... לעומת זאת, אם דיברת שטויות או סתם ניסית למשוך תשומת לב, הייתה מורה-זלדה חורצת בקולה, שאין לפניו לא שחוק ולא קלות ראש "מספיק, הלוא עכשיו אתה פשוט גורע מכבודך בעינינו".

(עמוס עוז, סיפור על אהבה וחושך, עמ' 327-328)

עמוס עוז (1939) – מהסופרים הבולטים בספרות העברית בת זמננו. יצירתו עוסקת בבעיות חברתיות ופוליטיות בחברה הישראלית ומתאפיינת בראיה מציאותית וביקורתית על הדמויות שחיות בה. עמוס עוז זכה בפרסים ספרותיים ישראלים ובינלאומיים רבים.

זלדה (1914-1984) – זלדה שניאורסון-מישקובסקי. משוררת ומורה מוערכת. בין שיריה – "לכל איש יש שם".

שאלות על הקטע:

- כיצד מתאר הכותב את התחושה שהעניקה לו מורתו? אילו מעשים גרמו לתחושה זו של כבוד? (שימו לב שהסופר עמוס עוז מציין שלא רק עצם ההקשבה לדבריו היתה משמעותית לו כי אם גם **אופן ההקשבה**)
- "אם דיברת שטויות... היתה מורה-זלדה חורצת בקולה... 'אתה פשוט גורע מכבודך בעינינו'" כיצד מעיד משפט זה מעיד על כבוד המורה לתלמידיה, בעיני הכותב? האם אתם מסכימים לכך?
- הדמות עליה מספר הכותב היתה מורתו בבית הספר. מדוע, לדעתכם, עובדה זו משמעותית?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- אילו היבטים, שהוזכרו בפירמידת הכבוד, באים לידי ביטוי בקטע זה? (אוזן קשבת, ביטוי עצמי, יחס אישי של המורה, ביטחון וכו').
- על פי סיפור זה, מי מאפשר את קיומו של ערך כבוד התלמיד בבית הספר? מה דעתכם על כך?
- האם הכבוד שרוחש התלמיד למורתו מתבסס על דברים חיצוניים או פנימיים? תנו דוגמאות לכל אחד מהדברים.

הערה למורים: כאן חשוב מאד לתת את הדעת על השילוב שבין השניים: למורה-זלדה יש במה מוגבהת והיא מכונה 'מורה' – כלומר יש כאן היבטים חיצוניים, היררכיים, המקנים לה מעמד מובנה של כבוד. עם זאת, הפליאה שהיא מגלה בתלמידיה, עידודם להתבטא והיכולת שלה להחליף את מקומה בכיסאו של ילד קטן, דהיינו, מרכיבי היחס האישי והאנושי, הם ששימרו את זיכרונה כמורה אהובה ומכבדת. מכאן שלמרות חשיבותם של גבולות, סמכות והיררכיה, במערכת יחסי מורה-תלמיד, אין הם אלא מסגרת חיצונית למערכת יחסים פנימית, אישית, ורגשית.

שאלות בעקבות הקטע:

- ספרו על מקרה בו הרגשתם שמורה / מבוגר נוהג בכם כבוד, וציינו במה כבוד זה התבטא.
- ספרו על מקרה בו פגעו בכבודכם. פרטו: מי פגע בכם וכיצד הגבתם?

חלק ד': בין כבוד למשמעת

קראו עם התלמידים את הסעיף הבא, מתוך אמנת זכויות הילד:

המדינות החברות ינקטו בכל האמצעים המתאימים על מנת להבטיח כי המשמעת בבתי הספר תונהג באופן המתיישב עם הכבוד האנושי של הילד, ובהתאם לאמנה זו.
אמנת זכויות הילד – סעיף 28

- "בכל האמצעים המתאימים" - כיצד, לדעתכם, ניתן להבטיח כי ישמר כבוד התלמיד במצבי נקיטת משמעת בבית הספר? פרטו.
- "באופן המתיישב עם הכבוד האנושי של הילד"- למה הכוונה, לדעתכם? הביאו דוגמאות.
- מקור זה מחבר בין כבוד התלמיד ובין נקיטת אמצעי משמעת. מדוע, לדעתכם?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- אפשרות: בקשו מהתלמידים לחזור אל פירמידת הכבוד ולבדוק היכן, אם בכלל, שובצו כללי המשמעת.
- אילו פגיעות בכבוד הילד יכולות להתרחש בבית הספר (מצד המורה ומצד שאר התלמידים)? נסו להציע פתרונות שימנעו פגיעות אלו.

הערה למורים: דיון זה יכול לשמש אתכם כזרז לשיחה בנוגע למקרים שהתעוררו בכיתה או בבית הספר בין התלמידים לבין מורים ובין התלמידים לבין עצמם. נסו להשתמש בדוגמאות שהביאו התלמידים ולהעלות פתרונות למניעת הישנות מקרים אלו.

קראו את המקור הבא:

"אם ניכר לרב שהם מתרשלין בדברי תורה ומתרפיין עליהן ולפיכך לא הבינו חייב לרגוז עליהן ולהכלימן בדברים כדי לחדדם.
וכענין זה אמרו חכמים "זרוק מרה בתלמידים" לפיכך אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני התלמידים ולא לשחוק בפניהם ולא לאכול ולשתות עמהם כדי שתהא אימתו עליהן וילמדו ממנו במהרה".
(הרמב"ם, הלכות תלמוד תורה, פרק ד' הלכה ה')

שאלות הבנה ודיון:

- מהי ההנחיה למורה שתלמידו מתרשל בלימודיו? מה דעתכם על כך?
- מהן ההשלכות שיש לדרך חינוך זו, בטווח הקצר ובטווח הארוך?
- מהי הכוונה 'זרוק מרה בתלמידים'? הביאו דוגמאות למרות זו.
- באילו מונחים משתמש הרמב"ם באשר ליחסי מורה-תלמיד? (רוגז, כלימה, מרות, קלות ראש, שחוק, אימה)
- האם יש, לדעתכם, יתרון בריחוק הנוצר מכך שמורה מבדיל עצמו באופן עקבי מתלמידיו? מהו?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 0368896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

קראו עם התלמידים את הקטע הבא, 'המתכתב' בתוכנו עם דבריו של הרמב"ם:

"בעיקר יש להיזהר מפני פגיעות בכבודו האנושי של התלמיד, מהתעמרות בו ומהשפלתו... יש להקפיד במיוחד על כיבוד כללי הצדק הטבעי".

פרופ' מרדכי קרמניצר, "להיות אזרחים", 1996

- השוו בין מקור זה לבין המקור של הרמב"ם.
- האם ההבדלים בין המקורות נובעים מהבדלי תרבות ותקופה? מגישות ותפיסות חינוכיות שונות? הסבירו.
- מהו 'כיבוד כללי הצדק הטבעי'?

קראו את המקורות הבאים:

"כל תלמיד זכאי לכך שהמשמעת במוסד החינוך תונהג באופן ההולם את כבוד האדם ובכלל זה הוא זכאי שלא יינקטו כלפיו אמצעי משמעת גופניים או משפילים".

מתוך: סעיף 10, חוק זכויות התלמיד התשס"ה 2004

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: "טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקויות" (ברכות ז, ע"א)

"כאן הורונו חז"ל נועם דרך החינוך, כי לא במהלומות יחונך האדם, כי אם בדרכי נועם. והיראה האמתית היא יראת הרוממות הבאה מצירוף האהבה הנאמנה. ועד הזמנים האחרונים לא ירדו חכמי הפדגוגיה לזה, והיה דרך חינוכם רק במקל חובלים, עד הימים האלו שהניסיונות הרבים הוכיחו להשכיל את אשר הורו לנו חז"ל... יפה המרדות השכלית [בדברים ולא בעונשי גוף], כי הניצוץ השכלי שבאדם יאיר גם מחשכי לב [של] אותם שכבר העוו דרכם".

הראי"ה קוק, "עין איה", ירושלים תשמ"ז, עמ' 31

שאלו:

- מהי, לדעתכם, 'מרדות בלבו של אדם'? מה בינה לבין 'מלקויות'?
- איזו אלטרנטיבה מציע הראי"ה קוק לחינוך הנעשה על ידי מהלומות ומקל חובלים?
- איזה שינוי דורי הוא מתאר ביחס לדרכי החינוך? מה בין דבריו לבין חוק זכויות התלמיד בנושא זה?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- מהו 'הניצוץ השכלי שבאדם'? כיצד בכוחו 'להאיר מחשכי לב'? מהו היתרון שלו לעומת דרך של מהלומות וענישה פיזית?

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (1865 - 1935) היה הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל, פוסק, מקובל והוגה דעות. נחשב לאחד מאבות הציונות הדתית. הרב קוק עלה לארץ ישראל ב 1904, בתקופת העלייה השנייה, ופיתח משנה פילוסופית-קבלית אוהדת ביחס לציונות וליישוב החדש. הוא נתמנה לרבן של יפו והמושבות ולאחר מלחמת העולם הראשונה לרבה האשכנזי של ירושלים. הקים את הרבנות הראשית לארץ ישראל בה כיהן כרב הראשי האשכנזי הראשון, וכן ייסד את ישיבת מרכז הרב.

'כבוד האדם' באמנות:

הנחו את התלמידים להתבונן בשתי היצירות, בנות אותה התקופה, המופיעות בדף העיתון ולחשוב:

- מה בין פסל 'האדם החושב' (אוגוסט רודן, 1880) לאמרתו של הרב קוק "כי הניצוץ השכלי שבאדם יאיר גם מחשכי לב"?
- מה בין פסל 'האדם החושב' לבין הציור "המורה הכפרי הקשוח" (אנונימי, המאה ה-19)?
- איזה דגש ניתן בכל יצירה לאדם ולכבודו?

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

- כיצד מתקשר המשפט "טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקויות", ליצירות אלו?

הערה למורים: כדאי לקיים עם התלמידים **השוואה בין שתי התפיסות החינוכיות** הכוללות גם דרכי ענישה שונות. תפיסה אחת, שהיתה נהוגה בעבר במקומות רבים וכיום היא בלתי חוקית, גורסת כי הלקאה הינה פתרון הולם לבעיות שונות בהיותה תגובה מהירה ומיידית היוצרת הרתעה. התפיסה השנייה, המקבלת ביטוי בדברי הרב קוק, היא הגישה הרואה ערך בחינוך ב'דברים', בפנייה אל השכל האנושי ואל מחשבתו ונפשו של האדם. הפסל של 'האיש החושב' מדגיש כיוון זה בו הפתרון אמנם איננו מייד, והוא עניין תהליכי וממושך, אך יתרונו הוא בכך שהוא נובע מתוך הבנתו ומחשבתו של האדם ולא מתוך אימה. בכך הוא גם פתרון ארוך טווח ואיננו תלוי בזמן או במקום ולא בכוח סמכותי ומאיים.

משימה:

חוק זכויות התלמיד שולל פגיעה גופנית וענישה משפילה, פיזית או נפשית ומחייב מציאת דרכים להנהגת משמעת באופן 'ההולם את כבוד האדם'. חלקו את התלמידים לזוגות והנחו אותם לחשוב על חמישה מקרים של בעיות משמעת שונות, המתעוררות בחיי בית הספר, ולהציע לכל מקרה דרך להנהגת משמעת, התואמת את רוח חוק זכויות התלמיד.

לסיום נושא זה, קראו עם התלמידים את המקור הבא:

רב הזדמן למקום אחד. גזר תענית ולא בא מטר.
ירד לפניו (בתפילה) שליח הציבור,
אמר 'משיב הרוח' נשב רוח.
אמר 'מוריד הגשם'
בא מטר.
אמר לו: מה מעשך?
אמר לו: מלמד דרדקים אני ומלמד מקרא לבני עניים כבני עשירים, וכל מי שאינו יכול לשלם, איני לוקח ממנו דבר.
ויש לי בריכה של דגים, וכל מי שפשע (שפרוע ואינו קורא), אני משחד אותו בהם ומרגיע אותו ומפייס אותו עד שבא וקורא.
מתורגם על פי בבלי, מסכת תענית, דף כד, עמוד א

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער
אגף תכנים תוכניות
הכשרה והשתלמויות

המינהל הפדגוגי
אגף א' ארגון לימודים
הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

ביאור המקרה:

מדובר על תקופת בצורת קשה. מגיע רב חשוב וגוזר תענית, צום כללי, אך הגשם אינו יורד ומחסור ורעב רובצים בפתח. מגיע למקום אדם פשוט, מתפלל, ותפילתו לגשם נענית. הרב מתפלא ושואל את אותו אדם, מה מעשיך? כלומר, מהו המעשה הטוב שבזכותו הצלחת אתה להוריד את הגשם בתפילתך?

שאלות על הקטע:

- מי מצליח, בסופו של דבר, להוריד את הגשם? איזה מסר עולה מכך שדווקא הוא הצליח בכך?
- מצאו בקטע 3 אפיונים לדרך חינוכו של מלמד-התינוקות (המורה). השוו דרכים אלו לאפיונים עליהם דיברנו בנוגע למושג הכבוד (חזרו לשם כך ליפירמידת הכבוד, למקורות השונים ולסעיפי האמנה לזכויות הילד וחוק זכויות התלמיד) ומצאו לכל אפיון, מקור התואם אותו או 'מתכתב עמו'.
- מהי דרך 'הנהגת דרכי המשמעת' של מלמד התינוקות כלפי מי שחורג מהנורמה?
- מדוע הוא נעזר דווקא בבריכת דגים? מה מסמל הדבר? (ניתן לדבר על דג השוחה נגד הזרם, כדימוי לילד החורג מכללי המשמעת הנהוגים, על הפן המרגיע שיש בבריכת דגים וכו').
- מהי, לדעתכם, משמעות השימוש במילה "משחד" לתיאור ההתמודדות של מלמד התינוקות כלפי מי שאינו לומד?
- הסבירו כיצד דרך זו של שימת גבולות ומתן יחס אישי, הולמת את כבודו של התלמיד.

סיכום

ביחידה זו, דנו במושג 'כבוד' על ביטוייו השונים, כפי שמשקפים בחייו של ילד בבית הספר, עם חברת בני גילו וכן ביחסיו עם מוריו. תהליך הלמידה כלל את ההבנה, כי הזכות לכבוד מחייבת התייחסות מכבדת בין תלמידים ובינם לבין המורות שלהם, וכי להתייחסות זו יש ביטויים פנימיים וחיצוניים בעלי משמעות בחיים היום-יום. מתוך העיסוק בנושא הכבוד עולה כחלק בלתי נפרד נושא הגבולות הראויים להינתן לילד, אופן הנהגת כללי המשמעת בבית הספר ודיון בדרכי ענישה ראויות.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot

משרד החינוך

מינהל חברה ונוער	המינהל הפדגוגי
אגף תכנים תוכניות	אגף א' ארגון לימודים
הכשרה והשתלמויות	הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד/ה

היחידה מעלה נושאים אלו במטרה ליצור שיח עמוק, כן ומקדם בעל השלכות יישומיות על הנעשה בחיי היום יום. התלמיד, הלומד יחידה זו, שואל את עצמו, מה מעניק לו כבוד באופן אישי, וכיצד הוא יכול להעניק תחושה זאת גם לסובביו.

המילה 'כבוד' מופיעה באמנת זכויות הילד מספר רב של פעמים, כערך מנחה המעביר את המסר הרעיוני, לפיו הכבוד הוא התשתית בהתייחסות לאדם באשר הוא ובפרט בהתייחסות לילדים ולעולמם.

טובה בן-ארי, מפקחת ליישום חוק זכויות התלמיד

המשרד: * רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092 * טל. 036896889 * פקס. 036896756

E-mail: tovab@education.gov.il www.education.gov.il/zchuyot